

De la polemică la pamflet

Mărturisirile, opera, mărturiile contemporanilor pun în evidență *tăcerea* (cultul tăcerii) lui Blaga. Cu atât mai surprinzător apare ieșirea pamfletară a autorul *trilogiilor*. Subliniez, ieșirile pamfletare, deoarece polemica, mai ales cea implicită, este o prezență permanentă de la primele proze filosofice pînă la ultima.

Iată o dimensiune a filosofului încă necercetată sistematic. Sarcina pentru ștergerea acestei pete albe din exegeza blagiană rămîne viitorului, să sperăm că nu prea îndepărtat. Dar pentru această operațiune este absolut nevoie de o antologie care să strîngă, pe de o parte, textele preopinenților lui Blaga, multe din ele devenite *arhivă*, iar pe de altă parte, textele - răspuns ale filosofului.

În această ipostază scrisul blagian trece prin toate formele și gradele, de la simpla notiță la pamflet, de la dialogul de idei la discreditarea totală și definitivă a adversarului. Pentru Blaga polemica și pamfletul n-au fost necesare ca micul dejun precum pentru mulți contemporani ai săi. Deși a avut motive și prilejuri suficiente, multă vreme Blaga n-a răspuns public. Mîhnirea pricinuită pe nedrept de critica răuvoitoare sau neînțelegătoare și-a exprimat-o în convorbiri private și în corespondența personală. Polemicile, dar mai ales pamfletele lui Blaga sunt urmările unor provocări care depășesc limitele criticii obișnuite.⁽¹⁾ Autorul *Trilogiilor* a răspuns/ripostat public în presă nu numai din cauză că n-a mai putut răbda prostia, incultura, incompetența, invidia, reaua-voință, ci și pentru că prin atacul asupra operei sale s-au pus în joc principii și aspecte care depășeau persoana sa. “În fața de a i se expropria ideile, la învinuirea (adusă și lui Eminescu) [...] – că opera lui este «antiromânească», și la învinovățirea identic de nedreaptă, că a declanșat «ofensiva împotriva filosofiei științifice»” Blaga a fost nevoit să riposteze.⁽²⁾

Detractori sau nu, unii din contemporani l-au acuzat și de orgoliu. În acest caz e important și modul și tonalitatea formulării acuzației. Ne punem întrebarea: cum poate fi acuzat de orgoliu un creator cu o personalitate aparte, ca Blaga? Ovidiu Drimba, unul din cei care s-au aflat de multe ori în prejma lui, i-a înțeles în profunzime personalitatea și opera, în consecință afirmă: “comportamentul său era acela al unui om care avea foarte limpede și foarte ferm simț al personalității. Ca om care știa perfect ce trebuie să facă și în ce fel; și ce reprezintă el pentru cultura și, în speță, pentru filosofia românească. [...] Era orgolios, dar nu malițios”.⁽³⁾ În cazul unei personalități creatoare de geniu “orgoliul reprezintă o formă a demnității și impune o anumită conduită etică, amîndouă determinate de conștientizarea propriei valori”.⁽⁴⁾

Din rîndul detractorilor, prin răspunsul său public, Blaga i-a făcut nemuritori pe I. Brucăr, Dan Botta, Mircea Florian, Dumitru Stăniloae, Constantin Rădulescu-Motru. I-am enumerat în ordinea cronologică în care autorul *Tilogiei cunoașterii* a răspuns preopinenților săi. Pentru redactarea paginilor de față am folosit textele din volumul: Lucian Blaga, *Ceasornicul de nisip*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Mircea Popa, Ed. Dacia, colecția Restituiri, Cluj, 1973: 1. *Despre cîteva excese de erudiție. Un răspuns* (Gîndirea, nr. 3/1935); 2. *Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta* (Timpul, nr. 26/1941); 3. *De la cazul Grama la tipul Grama* (Saeculum, nr. 3/1943); 4. *Săpunul filozofic* (Saeculum, nr. 4/1943); 5. *Automatul doctrinelor* (Saeculum, nr. 5/1943). Aceste texte nu acoperă în totalitate aria problemei.

Un prim text polemic prin care Blaga dă public replică opozanților săi este **Despre cîteva excese de erudiție. Un răspuns**, prilejuit de studiul lui I. Brucăr publicat în revista Gîndirea. Între 1933-1935 Lucian Blaga a avut un schimb epistolar cu Brucăr. Acesta se adresează filosofului cerîndu-i păreri și observații asupra studiului său. Blaga, cel “izolat” și “tăcut”, cel distins și civilizată, dar și puțin flatat a răspuns solicitantului. Spre marea lui surpriză, dar și mîhnire, autorul *Eonului dogmatic* constată că I. Brucăr își publică studiul *Filosofia lui Lucian Blaga* fără să țină seama de observațiile și lămuririle sale, deci în forma manuscrisului trimis lui. Comportamentul lui I. Brucăr l-a determinat pe Blaga să dea public, întru apărarea operei sale, “*un răspuns*”, dar care se

vrea doar o replică “*explicatoare*”. Prin tonul civilizată, prin respectul față de preopinutul său textul este “oarecum izolat” (M. Popa) în contextul celorlalte texte polemice și pamfletare.

După cum sugerează titlul, Blaga este nemulțumit de greșelile de interpretare, de deformările ideilor sale săvârșite de tînărul exeget din pricina unui “*exces de erudiție*”. Voalat, Blaga spune că autorul studiului *Filosofia lui Lucian Blaga* este insuficient documentat și depășit de problemă. De menționat amănuntul, că autorul “*răspunsului*” nu se adresează criticului său cu apelativul *filosof*, ci cu “*erudit și pasionat cercetător întru filozofie*”. Marea eroare a lui Brucăr este considerarea lui Blaga un fenomenolog. Autorul *Trilogiei cunoașterii*, pas cu pas, cu argumente puternice, demontează tezele lui Brucăr, divulgă neclaritățile și confuziile terminologice, condamnă lărgirea nefirească a sensului conceptelor, respinge ferm subordonarea ideilor și a gîndirii sale unor filosofi mai vechi sau mai noi ignorîndu-i-se originalitatea și creativitatea. Este surprins neplăcut cînd este pus alături de niște filosofi cel mult modești precum Meyersin, Vaihinger. Paralel cu aceste obiecții Blaga formulează și cîteva principii metodologice cum ar fi: obiectivitate, formularea opiniilor pro sau contra cu opera în cauză “*la dreapta*” pe masa de lucru, documentarea temeinică, stăpînirea conceptelor. Respectarea acestor minime, dar majore, principii ajută pe fiecare “*ideograf*” să evite utilizarea “*forcepsului în operația*” de formulare a ideilor.

Dacă filosofia sa poate fi redusă la acest gen de judecăți și aprecieri și dacă ele se dovedesc valide, Blaga afirmă că va “pune condeiul pe masă” și “nu voi mai scrie niciodată nici un rînd filozofic”. Și continuă cu o frază de frontispiciu: “[...] eu am scris și scriu filozofie, nu din îndatoriri profesionale, ci ca un posedat, care nu poate altfel.”

Despre cîteva excесе de erudiție. Un răspuns este un model sub toate aspectele pentru ceea ce înseamnă polemica de idei. Textul are, în principiu, următoarea structură: *introducere* – formularea și justificarea temei; *cuprinsul* – desfășurarea temei printr-un set de argumente; *încheierea* – formularea concluziilor. Partea de cuprins este construită pe tiparul silogismului. La această schemă se adaugă aspectele de limbaj (formule de adresare și apreciere, un anumit vocabular și figuri de stil) pentru formularea argumentelor cu care sunt combătute afirmațiile opozantului. (“de d-sa, mărturisește Blaga, mă leagă un sentiment de prețuire intelectuală”; “mă voi ocupa numai de cîteva din afirmațiile mai grave ale d-ului Brucăr”; “sedus de cîteva aparențe”; “să ne înțelegem”; “fervent adept”; “i-a căzut jertfă”; “osteneală impresionantă”). În pamflet acești constituenți ai textului vor fi însoțiți de un puternic arsenal retoric-stilistic.

În cercul specialiștilor de ieri și de azi, este bine cunoscută polemica dintre Lucian Blaga și Dan Botta avînd ca obiect al disputei paternitatea asupra unor idei referitoare la specificul culturii române. În rîndurile care urmează vom consemna doar⁽⁵⁾ tehnica polemicii din textul blagian, **Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta**. Polemica a fost provocată de Dan Botta. Istoria ei pe scurt este următoarea. Sintetizînd două expuneri radiofonice (*Despre frumosul românesc și Ideea destinului în poezia românească*) Dan Botta publică în “Gîndirea” nr. 3/1935 eseul *Frumosul românesc*. Cu mici modificări eseul este inclus în volumul *Limite* (1936). În acest text autorul lui a introdus o notiță în care formulează ideea cum că Blaga în *Spațiul mioritic* (1937) i-ar fi plagiat: “Ideile expuse aici au făcut obiectul a două cuvîntări: «Frumosul românesc» și «Ideea destinului în poezia populară românească» rostite la radio, către începutul anului 1934. Le-aș fi lăsat poate uitării dacă *magistralul essay* al domnului Lucian Blaga *Spațiul mioritic*, relevînd ritmul ondulatoriu al spațiului românesc și punînd în lumină funcția lui creatoare de stil nu ar fi adus indirect o confirmare a palidei mele intuiții.”⁽⁶⁾ Falsă modestie!

Fiind plecat din țară (lucra în diplomație) Blaga nu cunoaște textul lui Botta, prin urmare aluzia acestuia de plagiat rămîne fără răspuns. Despre această acuză Lucian Blaga află mult mai tîrziu (1941) de la un apropiat.

Să menționăm că în primele texte acuzatoare exprimarea lui Dan Botta este destul de “timorată”, de “nehotărîtă”. Neprimind replică, acuzatorul prinde curaj și atacurile împotriva lui Blaga sunt reluate mai cu vehemență. În finalul eseului atît de aiuritor *Românii, poporul tradiției imperiale*, publicat în revista “Dacia” nr. 1/1941, adaugă o notă de subsol în care din nou îl acuză pe Blaga de “uzurparea” ideilor sale. De data aceasta, luînd cunoștință de textul lui Dan Botta, Blaga, acuzatul, răspunde prin *Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta*.

Textul blagian ilustrează momentul și forma de trecere a autorului *Trilogiilor* de la polemică la pamflet. Răspunsul lui Blaga se impune prin ironia subtilă obținută prin folosirea unor lexeme din limbajul oponentului și prin cvasisolemnitatea adresării: “Dl. Dan Botta îmi va da voie să mă simt vizat de notița sa”. “D-sa de la o vreme umblă din om în om, pe la cafele și pe la redacții, susținând cu disperare că Lucian Blaga ... și ... așa mai departe”, “Cititorii lui vor îngădui să nu înțeleg nimic din aceste pompoase și foarte tulburi cuvinte despre «viziunea mistică a frumuseții românești». Recunosc însă că aceste cuvinte rezumă toată opera de o melodiosă sterilitate a d-lui Dan Botta.” Sub aspect stilistic sunt de reținut asocierile oximonorice de epitete, locuțiunea adverbială, semnele de punctuație prin care o atmosferă de boemă literară este asociată unei probleme profundă și subtilă de filosofie a culturii. Din fraze ca acestea se conturează comportamentul unui anumit tip de caracter. Într-un stil intelectual și civilizată, polemistul Blaga nu-și cruță oponentul. O frază ca următoarea, raportată la ieșirile neghioabe ulterioare ale “*păgubașului*” exprimă de-a dreptul o provocare la ... duel, la un duel în care arme sunt ideile și dovezile: “Îndrăznesc să fac o profeție: dacă dl. Botta s-ar angaja la o discuție, pentru care sînt gata, sînt sigur că va sfîrși prin a recunoaște că nu are nici pregătirea, nici competența de a discuta asemenea lucruri”. În continuare Blaga afirmă “fără perdea”: “Cercetările mele și-au găsit încoronarea în trilogia culturii, în cele trei opuri (*Orizont și stil 1936, Spațiul mioritic 1936, Geneza metaforei și sensul culturii 1937*) atît de accesibile studenților mei, dar dificile pentru mintea d-lui Botta.”

Argumentele zdrobitoare folosite de Blaga pentru a demonstra neadevărul și netemeinicia pretețiilor lui Dan Botta sunt dovezile concrete, materiale: cronologia și claritatea cu care și-a formulat tezele de filosofie a culturii. Cronologia este folosită în două momente și în două chipuri diferite. Mai întîi, în prima parte a răspunsului, într-o ordine ascendentă, de la trecut spre prezent – 1930-1936, apoi, în partea a doua, într-o ordine descendentă, de la prezent spre cel mai îndepărtat trecut, anul 1921, anul eseului *Revolta fondului nostru nelatin* și al poemului dramatic *Zamolxe*. Textul polemic blagian⁽⁷⁾ devine de-a dreptul delicios în ironia lui prin adierile de basm răsturnat și anecdotica populară care îl străbat: “Nu strică să mai adaug că preocupările mele în jurul stilului românesc și ale *Mioriței* datează încă dintr-o epocă mult mai veche, cînd dl. Dan Botta probabil nu scăpase încă de pe băncile claselor secundare [...] Dl. Dan Botta a intrat în ograda mea, a mușcat puțintel din mărul cel mai îmbujorat al grădinii, a sărit apoi iarăși gardul, și-acum, nu fără haz țărănesc, aleargă și țipă pe ulițele satului: «prindeți hoțul! Prindeți hoțul!»”.

De la începutul calm și civilizată, treptat, se trece la formulări polemice dure și de aici la cele pamfletare: “[...] nimeni nu-l împiedica pe dl. Botta să se umfle imperial cît va voi, și nici să se creadă pe sine chiar un descendent al lui Alisandru Machedon.”

După publicarea *Eonului dogmatic* (1931) încep atacurile teologilor (Paul Constantin Deleanu, D. Stăniloiaie, Irineu, mitropolitul Moldovei). Acestea se înmulțesc și se intensifică în virulență după publicarea *Religie și spirit* (1942). Grigore T. Marcu, un colaborator al revistei *Gîndirea*, publică în 1942 la Sibiu *Mytos. De la epistolele pastorale și pînă la Lucian Blaga*. În aceeași revistă mai semnează atacuri antiblagiene Petru P. Ionescu, Ion Coman. În alte publicații religioase mai semnează un Petru Răzuș și alții mărunți. În 1944 teologul ieșean Gh. Iftimie publică *Lucian Blaga și creștinismul românesc*. După zeci de ani Nicolae Corneanu își cere iertare memoriei lui Blaga pentru ieșirea lui din tinerețe. Contrar așteptărilor aceste atacuri în loc să-l desființeze pe filosoful Blaga au dus la creșterea popularității lui și a interesului pentru operă. Necoborîndu-se la nivelul acetora, Blaga i-a ignorat nominal o vreme.

Este cunoscut că metafizica laică și metafizica teologică au puncte de tangență, dar acest lucru nu justifică pretenția abuzivă, uneori chiar arogantă, a metafizicii teologice de a se considera superioară metafizicii laice și de a practica confuzia lor. Or, organul metafizic și organul teologic sunt diferiți, diferit este și obiectul speculației. Din această perspectivă toți teologii antiblagieni, mediocrii ca spirit și creație, au păcătuit prin confundarea speculației metafizice cu simplele și identicele glosări pe marginea textelor și dogmelor creștin-ortodoxe.

Cel care s-a erijat în postura soldatului creștin, Sf. Gheorghe, care luptă să omoare Balaurul a fost teologul (atunci tînăr) Dumitru Stăniloiaie. Teologul sibian a avut credința că superioritatea lui

și puterea de a ataca balaurul îi vin de la Sf. Duh! În 1942 publică la Sibiu, după apariția în foiletoane în “Telegraful român”, *Poziția lui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*.

Aceasta fiind situația, Blaga a fost absolut îndreptățit să ia atitudine, public, împotriva afonilor în ale metafizicii și a răuvoitorilor care i-au răstălmăcit pînă la desfigurare opera filosofică. Răspunde în primul rînd lui Dumitru Stăniloie cu pamfletul **De la cazul Grama la tipul Grama**. Fiind un pamflet în toată puterea cuvântului, dar și un text cu înalte valențe literare el se impune atenției.

Primul aspect care intră în raza observației cititorului este titlul sugestiv prin cîteva aspecte: prin valoarea de semnal; prin structura lui sintactică sugerează o “epică” a ideilor și chiar a structurii textului. Blaga și-a conceput pamfletul ca un palimpsest (cf. Elvira Sohoran), dar cu indicatoarele temporale inversate. Blaga nu mai descifrează textul nou în unul vechi, ci în textul vechi citește un text viitor. Titlul sugerează motivul reîncarnării, care structurează textul și generează metonimia, figura de stil care pune în mișcare tot arsenalul retorico-stilistic pentru susținerea sensului pamfletului: Stăniloie=Gramă; Blaga=Eminescu. Titlul te duce cu gîndul și la drumul “istoric” de la caz la tip, *drumul unei boli*. Textul pamfletului e structurat în patru paragrafe construite pe principiul povîrnișului. Fiecare paragraf corespunde unei salve trasă conform cerinței luptei: punct ochit – punct lovit. Din treaptă în treaptă, textul se dovedește a fi un panegeric cu efecte răsturnate. Paragraful ultim introduce metafora păcatului de care se face vinovat Popa Grama. Metafora girează din adîncime caracterul pamfletar al textului. Prin refracție păcatul lui Blaga este creativitatea prin care își găsește locul alături de Poetul Național. Fiecare text polemic blagian surprinde prin incipitul său de o puternică sugestivitate. “Popa Grama a fost cîndva. În primăvara asta se împlinesc nu știu cîți ani de la trece sub lespede. [...] Conduși de nobila maximă am fi îngăduit și personajului o molcomă și veșnică odihnă. Din nefericire însă Popa Grama nu înțelege să se odihnească, ci ține să-și mai facă apariția printre noi, din cînd în cînd, în alte ipostaze și sub alt nume. Ni se va concede că maxima latină nu ne impune nici o obligație față de morții care își părăsesc mormîntul.” Prin prezența imaginii lespedei de mormînt, începutul și sfîrșitul pamfletului se găsesc într-o relație de simetrie.

Începutul pregătește tehnica ambiguității care va tutela întregul text. “Popa Grama de azi se războiește cu Eminescu «cea mai recentă glorie a literelor române», dar numele marelui poet național nu este altceva decît o metonimie prin care Lucian Blaga se desemnează pe sine însuși.”⁽⁸⁾ Prin toate trimiterile făcute la opera poetului național, filosoful se referă în fapt la propria lui creație. Trecînd de la cazul concret, în opoziția Eminescu (Blaga) / Popa Grama (Dumitru Stăniloie) identificăm opoziția dintre creație și sterilitate, dintre libertatea creației și supunerea la dogmă, încremenirea în obsesie.

Portretul personajului devine caricatură. Pamfletarul aruncă în luptă toate tipurile de armă. În potretizarea personajului său, scriitorul se folosește de similitudinile biografice dintre Popa Grama de azi și Popa Grama de ieri: Popa Grama a pornit în viață ca “orice om cumsecade” și după “osteneli îndelungate” a ajuns dascăl de dogmatică, apoi, rector la un vestit seminar dintr-un “orășel” transilvan cu renume. Însă Popa Grama “nu-și da seama de mediocritatea lui iremediabilă și aspira la mai mult, la negrăit mai mult.” Prin cîteva lexeme și construcții sintactice autorul vorbește despre personajul său la timpul trecut: “Era Popa Grama [...] profund nefericit” deoarece soarta l-a făcut contemporan cu Eminescu, dar “providența” l-a ales să facă fapte “de care avea să atîrne tot viitorul nației sale.” “Cum s-a făcut, cum nu”, probabil prin revelație, “într-o noapte l-a năpădit ca sîngele pe nas, un vis sublim”, “I se năzărise că opera lui Eminescu este o primejdie națională.” Visul/revelația a fost prilejuit(ă) “de o foarte incomodă balonare sub diafragmă ce nu-și găsea soluția.” În situația în care Popa Grama își tălmăcește visul revelator după sistemul său de “idei fixe”, apelînd la miracole și criterii arhaice, păgîne se ridică, în mod firesc, întrebarea: ce teolog ortodox este acela care, precum păgînii, consultă oracolul? După astfel de tălmăcire Popa Grama se consideră creștinul-soldat care trebuie să răpună Balaurul care vrăjise și otăvise “cu cîntecele și gîndurile sale toate fîntînile poporului românesc”, și pentru că “primejdia de corupere a tineretului” era iminentă. Urmează o cascadă de construcții stilistice care desăvîrșesc portretul *Sfîntului Gheorghe* care “îmboldit de un pic de boală de rinichi, de-o considerabilă doză de invidie,

s-apucă [...] să publice broșuri de defăimare, de caraturizare, de «denunțare» a operei marelui poet și gânditor.” Teologul cu preocupări *metafizico-dogmatice* e încorsetat de cele mai banale condiționări și activități profane. Așa se explică la nivelul vocabularului îmbinarea termenilor ecleziastici cu cei din exprimarea cotidiană: ales, providență, seminar, dogmatică, păcat, sfântul duh, / osteneli, nație, invidie, fură, ologesc, depeșă, salariat. Mai este de notat asocieri, învecinări între vocabule neologice și cele din fondul comun al limbii obținând nuanțe semantice și efecte expresive: concede, providență, sublim, opac, comemorăm, amabil, iremediabil / cumsecade, osteneli, friguri, pădurețe, ologesc, țigan, sgîndără, cuibărit, năzare. Dintre lexemele pamfletului se remarcă vocabula *denunțare* prin dubla ei funcționalitate. Pe de o parte, cuvîntul amintește de Inchiziție, deci, de înverșunarea și fanatismul cu care denigratorii teologi l-au atacat pe Blaga, iar pe de altă parte dacă ne raportăm la biografia scriitorului din perioada comunistă, cuvîntul are o încărcătură premonitorie. La nivelul lexico-sintactic mai este de notat sintagmele construite după principiul simetriei sintactice și semantice, scopul lor fiind augmentarea acțiunii (“să deformeze fără scrupule și să răstălmăcească cu rea credință”). Anumite propoziții precum: “Își vedea de treburi învâșînd pe dinafară compediile marelui gânditor pe nume Găină.”, “Pomenirea se impune însă, mai ales, pentru generațiile nouă, care au pierdut memoria celui care a fost cîndva”, nu trebuie trecute cu vederea. Prin toate aceste procedee personajul este coborît în ridicol. Acest ridicol este augmentat prin punerea lui Dumitru Stăniloae în postura de discipol al lui Vasile Găină (nume predestinat), “concurrentul autohton cel mai redutabil al lui Kant și Hegel”, care publică la Cernăuți în 1899 *Universalitatea, ființa și originea religiunii*.

“Popa Grama [...] se văzuse în revelatorul vis, înalt și mîndru, cu chip de Sfântul Gheorghe, se văzuse alb, pornind din strada Mitropoliei să ucidă balaurul cuibărit de cîțva timp prin preajma catedralei.” Aminteam mai devreme de echivocul temporal. Iată cum se suprapune peste icoana Mitropoliei Blajului din vremea popasului eminescian stampa unui crâmpei din burgul Sibiului din 1940.

Efectul cel mai coroziv al discreditării este obținut prin coborîrea spiritului la nivelul fiziologicului. Sintagmele sunt verbale și substantivale: “Era Popa Grama cuprins cu intermitențe de friguri”, “L-a năpădit ca sîngele pe nas un vis”, “foarte incomodă balonare sub diafragmă”, “boală de rinichi”. Folosind o metaforă, putem spune că stilul pamfletului are structura de roată, fiecare spiță a ei fiind o categorie stilistică: enumerația și repetiția; epitetul (simplu, dublu și chiar triplu), comparația, metafora. Nu mai încărcăm pagina cu exemple deoarece ele sunt la *vedere*. Toate figurile de stil sunt ironice exprimînd false aprecieri. Executarea definitivă a personajului o face ... cititorul care la sfîrșitul lecturii descoperă în spatele măștii de teolog grav și profund chipul unui burghez plin de carențe intelectuale și morale.

În încheiere se impune o notă: Ion Buzași cade în eroare cînd afirmă că pamfletul lui Blaga vizează pe Grama cel trăitor în sec. al XIX-lea la Blaj. Dar, să-i dăm cuvîntul istoricului literar blăjean: “Se știe că la Blaj a apărut în 1891 acel nedrept pamflet antieminescian *Mihai Eminescu* de Al. Grama, împotiva căruia a curs destulă cerneală. Dar puțini știu că la pamflet, răspunzîndu-se de obicei cu pamflet, unul dintre cele mai strălucite atacuri împotriva canonicului de la Blaj se datorează lui Blaga, care publică în revista *Saeculum*, anul 1, 1943, nr. 5-6 (mai-iunie), p. 91-93 articolul «De la cazul Grama la tipul Grama»”.⁽⁹⁾ De ce nu s-a întrebat Ion Buzași: oare ce l-a ajuns pe filosoful Blaga să scrie împotriva canonicului blăjean în 1943, la 52 de ani de la evenimentul de pomină?!

Blaga are puterea să depășească motivul biografic al ieșirilor pamfletare pentru a apăra adevărul și a condamna impostura și veleitarismul, mai ales că mulți din cei vizați în fond nu erau filosofi, ci doar profesori (cu sau fără har) de filosofie și istoria filosofiei. Unul-două articole mai mult sau mai puțin originale pe o chestiune filosofică nu are cum să te facă peste noapte filosof dacă nu te-ai născut cu vocația pentru ea.

Un astfel de personaj supus tirului pamfletar necruțător al filosofului Blaga este cel din **Săpunul filozofic**. După ce trecem printr-o acumulare de indicii aflăm că descoperitorul “*săpunului filozofic*” este Mircea Florian, tânăr pe vremea aceea.

Blaga își începe pamfletul în tehnica lui *in media res*. Primul paragraf, din cinci propoziții în crescendo, conturează portretul personajului și dă tonul pamfletului: “Personajul de care ne ocupăm trece în ochii adulților care învață să scrie și să citească în timpul serviciului militar, drept «filozof».” El are “gură de aur.” Aluzia la numele marelui teolog ortodox în relație cu afirmația anterioară în loc să fie un elogiu, este descalficantă. Dar și fără această relaționare efectul se produce datorită metaforelor pe care le conține fraza în întregul ei: “Avea o gură de aur, tăiată cu sapa și cu sonorități de megafon.” Descalficarea merge și mai adânc prin imaginea ilar-sarcastică a soldatului rănit care “evadează” din spital pentru a se întoarce pe front pentru a-și face datoria de apărător al patriei. Și scriitorul continuă, mustăcînd: ”săpunul filozofic” este un profesor universitar de filosofie, “admirat pînă la lacrimi de tinere fete” care-i ascultă primile trei lecții”. Cea dintîi “face epocă în primele trei lecții” prin faptul că profesorul-filosof povestește patetic “o dramatică întîmplare a unui rănit în celălalt război, care adus în sala de operație, a avut inspirația să fugă de pe masă pentru a-și face datoria unde ceasul istoric îl chema.” Blaga a fost acuzat că ia în derîdere fără nici un pic de respect, un fapt real întîmplat lui Mircea Florian.⁽¹⁰⁾ Blaga nu ia în derîdere faptul real din biografia lui Mircea Florian. El critică doar gestul de bagatelizare, de coborîre în derizoriu a obolului de sînge pe altarul patriei dat de Mircea Florian sau de orcineva; dezaprobă folosirea jertfei în interes egoist, meschin. (gestul se repetă și în alte momente istorice!). Autorul pamfletului, ca și în alte cazuri, nu nominalizează, prin urmare nu poate fi acuzat de atacul la persoană, el ficționalizează datul biografic (întîmplarea), generalizează un gest particular. Grav este că cel în cauză ignoră (e inconștient?) postura jenantă în care se pune repetînd, în contexte neadecvate, povestea lui în fața tinerelor “fete cari înscrise toamna la facultate, unde cultul, Atenei este obligatoriu. [...] După cel mult o lună elevii nu-și văd în închipuire profesorul decît pe masa de operație întins dialectic, între a fi și a nu fi.” Sarcastic, pamfletarul își coboară personajul din sfera sacră a eroicului și a cugetării în cea profană a novicilor, aflați doar în stagiul de alfabetizare. Mai aflăm că “În adevăr legătura dintre omul nostru și filozofie fusese făcută de o rană la cap.” Cei care vor să descifreze săgețile ironico-sarcastice ale pamfletului să consulte un dicționar mitologic la articolul *Atena*. Aluziile mitologice cu scop satiric sunt frecvente în textele pamfletare ale lui Blaga; descoperitorul săpunului filozofic “cînd însă are accese de smerenie, el nu se socoate decît o întrupare a lui Logos spermatikos, și-atunci în concepția sa lumea întregă devine un fel de seminar, în care el a fost chemat să-și împrăștie ca o păpădie cosmică semințele înțelepciunii.” În altă frază, în același ton zeflemis de caracterizare putem identifica o parafrază după o cugetare a lui Eminescu, o trimitere la *ideea* lui Platon și biblicul păcat: “Natural că filozoful nostru ar rămîne tot pur ca și raza soarelui după ce a trecut printr-un geam murdar. Sau mai precis: candoarea sa inalterabilă nu se resimte de nici o greșeală căci orice păcat, ipotetic ar trece peste el în chip platonice ca păcatul strămoșesc. Fericită existență!” Astfel de aluzii ironice alternează cu acuza directă a narcisismului incurabil de care suferă personajul: “Spre a face concurență lui Hegel, care pretindea cu parțială dreptate că filozofia și-a ajuns punctul culminant în sistemul său, și pentru a face concurență lui Nietzsche, care susținea cu multă dreptate că scrie cea mai frumoasă limbă germană de la Luther încoace, omul nostru are și el o foarte înaltă părere despre sine, el se crede secretarul întîiei persoane din trinitate și se comportă profetic și în consecință.” Astfel de fraze sunt preparative pentru portretul urmuzian plasat în centrul pamfletului. Frazele respective sunt de o expresivitate memorabilă. Personajul e coborît în nulitate. Ghilotina din final este minuțios pregătită pentru funcționare. Finalul care oferă “rețeta după care profesorul își fierbe săpunul filozofic” este irezistibil prin comic. Nu mai cităm, lăsăm cititorului plăcerea lecturii *live*. Care este semnificația rețetei (și a statisticii pe care o conține?). Ea pune în evidență gîndirea limitată și sugrumată de ideea fixă, de dogmă; lipsa de mobilitate, suplețe, originalitate în gîndire. Întregul text este centrat pe metafora vidului (Mircea Popa).

Automatul doctrinelor are ca țintă pe Constantin Rădulescu-Motru, “filosoful științific”. Ce ne spune titlul? Mai întîi, să amintim că Blaga acordă o mare atenție atît nuanțelor lexicale și relațiilor dintre lexeme, cît și contextului în care este folosit lexemul. Acum să deschidem puțin *DEX*-ul: *automat* = care se face, se execută de la sine; fie persoană fără voință, fără inițiativă, care face totul mecanic; *doctrină* = totalitatea principiilor unui sistem politic, științific, religios. Cuvîntul

implică și ideea de ceva rigid, tiranic. *Tradus*, titlul trimite clar spre deosebirea semantică fundamentală între **sistem filosofic** și **doctrină**; “*automatul doctrinelor*” trimite evident spre pragmatica politicului, care de cele mai multe ori este amorală și grosieră, iar antonimicul indus, *sistem*, spre ideea de coeziune și coerență în problematica și gândirea filosofică. Avînd în vedere conținutul concret al pamfletului putem spune că titlul sugerează ideea că Constantin Rădulescu-Motru este mai degrabă un ideolog bine echipat psihologic și sociologic decît un filosof în sensul clasic al cuvîntului: “Preocupat prea îndelungată vreme de nefastele aspecte psihologice ale politicianismului balcanic, Mortu a crezut că și problema «eului transcendental» e susceptibilă de a fi rezolvată de așijderea pe plan politic.”

Textul se deschide cu parodiarea unor topoi ai mitologiei și basmului: “În orice caz ursitoarele care i-au tors firul vieții din cîlți de cînepă și mai puțin din in și mătase, i-au trimis în lumina lumii un nume care anulează dinainte orice noroc și orice destin: Constantin Mortu. Parcele mitologiei etnice românești i-au ales numele de Constantin pentru imperturbabila constanță, pe care viitoarea personalitate o va dovedi în viața frămîntată a țării. Celălalt nume i s-a dat pentru împrejurarea că spiritul excepțional al acestui făt-frumos se născuse oarecum pe nășălie.” Parafrazarea ironică a basmului fiind insuficientă, autorul pamfletului recurge și la astrologie: “În clipa cînd micul Constantin deschise ochii în vileag s-a nimerit ca orizontul să fie dominat de zodia berbecului și de capul alfa, prin ceea ce se constituiau termenii unui horoscop de gospodar cam greoi, dar cu apetituri intermitente de rodii, care se coc în azur [...]” “Zodiacul deficitar” e “pricina” pentru care Constantin a rămas “producător de grîne” și un “metafizician-aspirant” toată viața, pînă la respectabila senectute. Pe acest postament sarcastic, scriitorul așează statuia urmuziană a automatul doctrinelor.

Expresivitatea ce merge pînă la caricatură (vezi specificul caricaturii expresioniste) este dată de amestecul abstractului cu concretul, a gândului cu fiziologicul. Vocabularul și suita figurilor de stil, totul fundamentat pe antinomii, de un ridicol cutremurător, sugerează incapacitatea desprinderii de lut pentru a se îndrepta spre zarea spiritului metafizic. “*Mutația ontologică*” care nu s-a înfăptuit în uterul organic “nu poate fi săvîrșită de un spirit denaturat”. Limbajul și sintaxa frazei, incompatibilitatea între uneltele de muncă și obiectul muncii, duc personajul în neant: “Constantin Mortu a avut în viața sa o epocă de serioasă și penibilă caznă. El a muncit cu plugul, cu grapa și cu mașina de treierat prin ogorul kantian, ceea ce e de admirat. Dar n-a avut noroc. N-a avut, și pace! Pornindu-se de la efectul catastrofal pentru detractor, cu punctul său culminant în metateza Motru=Mortu, Blaga a fost blamat pentru exagerări nepermise, pentru necuviință, pentru îndrăzneala de a ataca pe venerabilul, prin vîrstă, filosof oficial. Însăpămîntați de îndrăzneala mai tînărului academician de a spune *împăratul e gol*, în apărarea bătrînului academician au sărit (cu cîteva excepții, și acelea “explicabile”) doar bătrînii nemuritori și punîndu-și semnătura pe foaia cu protestul Academiei. “Condamnarea morală de către Academie era nedreaptă și acuzațiile eludau adevărul. Inițiatorii și semnatarii protestului se prefăceau că nu știu nimic despre violența critică a lui C. Rădulescu-Motru și-l considerau culpabil numai pe Lucian Blaga pentru că în loc să tacă a îndrăznit să răspundă. [...] El [pamfletul] constituie reacția morală a unui om împotriva unor învinuiri ignare ce-i răstălmăceau ideile cu pătimașă răutate. [...] Sarcasmul [...] era consecința convingerii lăuntrice a unui nedreptățit.” Și mai documentează Ion Bălu, biografii lui Blaga: “«ciudat: Motru m-a atacat în toate felurile timp de 12 ani. Nimeni nu s-a indignat de prostia lui și acum lumea se indignează că l-am pus la punct așa cum merita – se destăinuia filosoful inginerului Marin Ciortea, la 14 septembrie 1943. Toată chestia academică o privesc total lipsită de importanță; în Academia Română nu există decît un singur om genial pentru care am o imensă admirație: Mihail Sadoveanu»”⁽¹¹⁾ La documentarea lui Ion Bălu aș adăuga două pecizări: 1. spre fericirea lui Sadoveanu, la momentul semnării protestului academic el nu a fost în București; 2. în epocă “filosoful științific” a mai fost atacat virulent de un literat, temut pamfletar, nu altul decît Tudor Arghezi: “În solemnă domnie-sale nerozie doctorală filosoful Rădulescu crede cu sinceritate în titlul de «filosof», ce și-l agață cu seninătate de nume, se și poartă.” (*Lingoarea filosofilor*)

Absolut, toți detractorii lui Blaga confirmă adevărul că mediocritatea nu suportă în preajma ei geniul, genialitatea e o povară prea grea pentru mediocrii. Prin pafletele și polemicile sale Blaga i-a făcut nemuritori.

Textele polemice și cele pamfletare, dincolo de importanța lor documentară, se impun și prin valoarea lor literară. Ele completează imaginea de scriitor a lui Lucian Blaga.

Aceste texte oferă un adevărat spectacol de inteligență și de virtuozitate artistică (Mircea Popa). Textul blagian (titlu, structură, lexic, stil, retorică) este de o unitate desăvârșită. Orice citat, de la cuvânt la frază, scos din coerența și coeziunea textului riscă să-și piardă din sens și expresivitate. Blaga nu este un arghezian, adică unul care “spurcă frumos” din plăcere ... estetică. El nu se lasă furat de “banchetul metaforei”; filosoful *spurcă frumos cu idei*.

Polemicile și pamfletele sunt construcții fundamentate pe o dialectică a argumentelor. Textele respective nu creează o realitate, ci exprimă o realitate. Blaga face parte din familia Maiorescu-Eminescu.

Dacă textele se aseamănă sub aspectul structurii și organizării interioare a discursului, în schimb ele se individualizează prin categoria argumentelor și prin artileria lexicală și retoricostilistică scoasă la atac. Tactica folosită este pe măsura adversarului.

Titlurile sunt nucleare. Ele se impun prin expresivitate și semantism. Ele pot fi abordate inductiv sau deductiv. Titlul este pilula textului care va să urmeze. Începutul fiecărui pamflet este în așa fel conceput în idee și formă încât indică tipologia și calitatea morală, intelectuală a aceluia focalizat de obiectiv. Începutul și sfârșitul au un *ceva* comun care le pune într-o relație de simetrie, uneori dând chiar impresia de construcție în ramă. Acel *ceva* este *semnul* sub care se desfășoară structura narativă a pamfletului. Totul pare un insectar.

În acțiunea de discreditare a personajului și de destructurare a afirmațiilor acestuia, autorul folosește întreaga paletă a comicului: ironia, umorul, parodia, satira, sarcasmul și diferite formule de adresare, de la cea civilizată la cea virulentă.

Scriitorul se adaptează (lexical, sintactic, stilistic) perfect universului opozantului și caracterului acestuia. Astfel în frază conviețuiesc cuvântul mai mult sau mai puțin popular și neologismul din domeniul filosofiei și teologiei. Pentru a dezvălui ridicolul în care se află detractorul se folosesc cuvinte și sintagme din limbajul acestuia. Efecte ironice zdrobitoare obține prin folosirea figurilor de stil, în special al epitetului, absolut descalificante. Același efect îl au formulările cu iz de zicere populară: ideile filosofice ale lui Rădulescu Motru vor deveni valide “când leul va mânca fîn și paie ca bou”.

Pentru a sublinia disperarea detractorilor indusă de lipsa argumentelor și a curențelor profesionale și intelectuale scriitorul folosește cumulumul de verbe și substantive totdeauna însoțite de determinații stilistice. În structura sintactică se remarcă prezența locuțiunilor adverbiale și dinamica conectorilor și a modalizărilor verbale. Acestea își aduc contribuția la coeziunea și coerența textului.

Printre armele pamfletarului găsim trimiterele mitologice, biblice, filosofice, într-un cuvânt culturale. Efectul este ridicularizarea personajului.

Tehnica și stilul lui Lucian Blaga înnobilează pamfletul ca specie literară, redusă de mulți neaveniți și frustrați la simpla invectivă, la un mijloc de răfuială personală.

Un aforism al filosofului Lucian Blaga spune: “Soarele nu-și ascunde petele cu minciuni, ci cu un prisos de lumină.” Prin fiecare pamflet al său, Blaga transmite detractorilor săi un astfel de adevăr. Pamfletul său le *luminează petele*: sărăcia ideilor, lipsa puterii creatoare, curențele profesionale și moral-caracteriale, gonflarea propriului eu.

Note

1. Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, vol. 2 și 3, Ed. Libra, 1996, 1997
2. Ion Bălu, *op. cit.*, vol. 2, p. 357
3. apud Ion Bălu, *op. cit.*, vol. 3, p.116
4. ibidem

5. Ionel Popa, *Polemica Blaga – Botta*, în vol. *Glose blagiene 1*, Ed. Ardealul, Tg. Mureș, 2002
6. *Polemica Blaga – Botta*, texte antologate, notă introductivă și ediție îngrijită de Eugeniu Nistor, Ed. Ardealul, Tg. Mureș, 2002
7. ibidem
8. Ion Balu, *op. cit.*, vol 2, p 392
9. Ion Buzași, *Lucian Blaga despre oamenii Blajului* în volumul *Eonul Blaga – întâiul veac*, culegere de lucrări dedicate centenarului Lucian Blaga (1895 – 1995), îngrijită de Mircea Borcilă, Ed. Albatros, București, 1997
10. Ion Mihai Popescu, *Personalități ale culturii românești*, EE 1987, p 16-24
11. Ion Balu, *op. cit.*, vol 2, p 398 – 399